УДК 811.112.2’373.421

Роман Шевців, *старший викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ТЕРМІНОЛОГІЧНА СИНОНІМІЯ У ФАХОВИХ МОВАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (ЕН)

Статтю присвячено дослідженню проблеми синонімії в царині термінології фахових мов німецькомовних економічних наук. Викладено результати аналізу німецьких фахових текстів економічних наук на предмет наявності, функціонування та причин появи в них термінів-синонімів. У висновках вказано на можливості теоретичного та практичного використання німецького досвіду для творення сучасної української термінології економічних наук.

Ключові слова: *фахова мова, термін, терміносистема, синонім, тотожність.*

Статья посвящена исследованию проблемы синонимии в области терминологии профессиональных языков немецкоязычных экономических наук. Изложены результаты анализа немецких профессиональных текстов экономических наук на предмет наличия, функционирования и причин появления в них сроков-синонимов. В выводах указано на возможности теоретического и практического использования немецкого опыта для создания современной украинской терминологии экономических наук.

Ключевые слова: *профессиональный язык, срок, сроксистема, синоним, тождественность.*

The article is sacred to research of problem of synonimiia in area of terminology of professional languages of german linguistic economic sciences. The results of analysis of German professional texts of economic sciences are expounded for the purpose a presence, functioning and reasons of appearance in them of terms-synonyms. In conclusions it is indicated on possibility of the theoretical and practical use of german experience for creation of modern Ukrainian terminology of economic sciences.

Key words: *professional language, term, term of system, synonym, identity.*

Актуальність пропонованої статті полягає в тому, що попри багаторічній дискусії і досі відсутня одностайність серед дослідників фахових мов стосовно права термінологічної синонімії на існування як явища.

Мета. Дослідженням, результати якого стисло викладені у статті, автор має на меті обґрунтувати неможливість заперечення існування та функціонування явища термінологічної синонімії у фахових мовах економічних наук та запропонувати можливості скористатися цим явищем у німецьких фахових мовах ЕН для творення сучасної української термінології економічних наук.

Виклад основного матеріалу. Амплітуда розбіжностей позицій лінгвістів стосовно синонімії в галузі термінології на стільки велика, що маятник коливається від повного заперечення існування синонімії як явища в терміносистемах, через визнання його як такого, але небажаного, шкідливого стосовно термінології – до його однозначного визнання і навіть корисності як мовного явища.

Ми приєднуємося до мовознавців, які розглядають термінологію як підсистему в межах загальної системи мови. Адже процес називання нових понять науки і техніки повинен вписуватися у загальні закони мовної номінації. При всьому цьому “термінологічній лексиці притаманна низка рис, які властиві тільки їй” [3, 76]. Ці особливі риси чітко видно крізь лупу вимог до термінів [5, 12 – 13], добру половину з яких все більше дослідників термінологій схильні розглядати як бажані, а не як категорично обов’язкові. Однією з таких особливостей називають відсутність синонімії. Необхідність еліміновувати синонімію в термінологічній сфері, з одного боку, переконливо обґрунтована [5, 218; 11, 160; 10, 855; 8, 162; 9, 104; 7, 94 – 100; 19, 214], але мусимо все ж констатувати факт наявності синонімічних термінів.

Традиційно в літературній мові загального вжитку до синонімів відносять слова та словосполуки, що по-різному називають одне й те ж поняття або тотожне чи близьке за значенням, предмет, явище, дію тощо, лексеми, що зв’язані між собою спільністю семантичного змісту, але відрізняються або відтінками значень, або стилістичним забарвленням, або одночасно обома ознаками [1, 176; 4, 21; 14, 206].

Більшість мовознавців погоджуються, що поняття синоніму в термінології відрізняється від поняття синоніму в літературній мові загального вжитку. У термінологічних системах реалізується тільки різновид синонімії, про яку говорять стосовно загальнолітературної мови.

Т.І. Панько, приміром, визнає, що терміни-синоніми, при тому, що вони належать до одного

© Р. Шевців, 2010

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

денотату, мають все ж таки відмінності у понятійному плані, відрізняються семантикою словотвірних елементів, етимологією, ступенем сучасності та особливостями функціонування [12, 181].

Ми ж приєднуємося до думки, що термінологічні синоніми не тільки існують, але й мають абсолютну семантичну взаємозамінність [13, 122]. Тому терміни-синоніми слід визначати як терміни абсолютно тотожні за значенням, а тому взаємозамінні в будь-якому контексті.

Визнаючи правомірність існування синонімів в термінології, Д.С. Лотте зауважує, що намагання задовольнити вимоги до терміну щодо стислості, з одного боку, та точності, з іншого, веде до одночасного існування паралельних варіантів (синонімів) [10, 733]. "Запозичені й рідні терміни, що вказують на те ж саме поняття також залучають до системи" [2, 55 – 56.], – підтримує В.П. Даниленко і вказує одночасно на одне з найвагоміших джерел появи термінів-синонімів.

Отже, термінологічні синоніми, що визначають одне й те ж поняття в межах відповідної терміносистеми, мають тотожні значення і не мають характерних для загальномовних лексичних синонімів семантичних, стилістичних і емоційно-експресивних відтінків. Семантична тотожність синонімічних термінів зумовлює їх рівноправне становище в складі синонімічного ряду і повну взаємозаміну в науковому тексті.

У процесі аналізу понад 7300 термінів терміносистеми ЕН виявлено 856 синонімічні ряди, які включають 1933 ТО, що становить приблизно 26,47% від усього проаналізованого корпусу ТО німецькомовних ЕН. Як і слід було сподіватися, найбільша група, 708 рядів, включає по 2 синоніми. Нижче подана таблиця подає статистичні дані розмірів синонімічних рядів, виявлених у досліджуваному корпусі ТЕН, їхнє кількісне та відносне представництво відносно загальної кількості досліджуваних термінологічних одиниць німецькомовних економічних наук.

Продемонструємо деякі приклади: *Konsument, Endverbraucher – споживач; Adjustable Peg, fester Wechselkurs, fixierter Wechselkurs – твердий (фіксований) обмінний курс; Einfuhrbeschränkung, Einfuhrrestriktion, Importbeschränkung, Importrestriktion – обмеження ввезень (імпорту), імпортні обмеження; Grundrente, Staatsbürgerrente, Volksrente, Mindestrente, Grundversorgung, Rente nach Mindesteinkommen, – мінімальна пенсія* та ін.

Наявність такої великої кількості синонімічних рядів серед термінології німецьких фахових мов ЕН, зокрема з більше ніж двома термінами у складі синонімічного ряду, спонукало нас до з'ясування причин, чи то джерел, їхньої появи та "життєвості". Ми виявили, що такими причинами та джерелами перш за все є:

1. Термінологізація слів загальновживаної мови (29,6% проаналізованих ТО), що ґрунтується на:

а) метафоричному перенесенні: *knappe Güter – wirtschaftliche Güter (дефіцитні товари); weiche Währungen – nicht frei konvertible Währungen (тверда валюта); Kaufkraftwährung – Indexwährung (індексована валюта, платоспроможна валюта)*;

б) метонімічному перенесенні;

2. Запозичення іншомовних термінів або терміноелементів (39,3%): *abgeleitetes Einkommen – Sekundäreinkommen (похідний дохід); Adjustable Peg – fester Wechselkurs, fixierter Wechselkurs (твердий/фіксований курс); Ausbringungsmenge – output (обсяг випущеної продукції); Quasigeld, Quasieinlagen, Geldsubstitute, – Beinahe-Geld, Fastgeld (квазі-гроші, майже гроші);*

3. Скорочення формальної структури терміну (41,7%):

а) лексичне скорочення: *Bankbetrieb, Kreditinstitut – Bank (банк, банківська установа); Gesetz vom abnehmenden Grenzertrag – Bodenertragsgesetz (закон спадного граничного продукту); Kapitalprofit – Profit (прибуток)*;

Кількість термінів у синонімічному ряді	Кількість виявлених синонімічних рядів	Кількість ТО, що входять в син. ряди даного виду	Відсоток ТО, що входять в син. ряди даного виду, від загальної кількості досліджуваного корпусу ТЕН
2	708	1416	19,39%
3	96	288	3,94%
4	36	144	1,97%
5	11	55	0,75%
6	5	30	0,41%
	856	**1933**	**26,47%**

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

б) ініціальна абревіація: *ABM – Arbeitsbeschaffungsmaßnahmen (заходи щодо створення робочих місць); ZG – Zollgesetz (митний закон); GmbH – Gesellschaft mit beschränkter Haftung (товариство з обмеженою відповідальністю); BIP – Bruttoinlandsprodukt) (валовий внутрішній продукт/ВВП = валовий національний продукт/ВНП); BSP (Bruttosozialprodukt) (валовий соціальний продукт/ВСП)*;

4. Синонімія словотвірних афіксів, що зумовлює виникнення однокореневих терміносинонімів (3%): *Konvertibilität – Konvertierbarkeit (конвертованість); Konvertierung – Konversion (конверсія); Produkt – Produktion (продукт, продукція)*;

5. Наявність різних шкіл та напрямків, що послуговуються різними термінами на означення одного й того ж поняття (8,9%): *Arbeitgeber – Ausbeuter; Unternehmer – Kapitalist; Nationalprodukt – Sozialprodukt (суспільний продукт); Nationalökonomie – Volkswirtschaftslehre – Politische Ökonomie (політична економія); Kapitalprofit – Profit – Kapitalzins (прибуток з капіталу).*

Чимало іншомовних термінів запозичено з метою позначення тих понять, які до моменту запозичення не мали своїх позначень у мові-реципієнті, оскільки відсутнє було в цій мові саме поняття. У такому випадку запозичений термін може виявитися єдиним для даного поняття, але як наслідок різних способів запозичення і не в останню чергу внаслідок перекладу можуть появлятися варіанти позначення одного і того ж перейнятого з мови-поставника поняття, які відрізнятимуться в мові-реципієнті зовнішньою формою. За визначенням, варіанти позначення цього поняття в мові-реципієнті є термінами-синонімами. Котрі з них приживуться і стануть врешті нормою, – розв'язувати лінгвістам-термінологам спільно з фахівцями галузі.

Розглянемо для прикладу німецький термін ЕН *Skalenerträge* та його відповідник в англійській мові *returns to scale*, який до недавна не мав свого еквіваленту в українській чи російській мовах.

Ми не маємо документального підтвердження, якій мові належить першість: англійській чи німецькій. Фактом є те, що в цих мовах термін *Skalenerträge* / *returns to scale* усталений. Інша ситуація в українській та російській фахових мовах ЕН, де маємо справу з варіантами, які на сьогоднішньому етапі виступають як синоніми. Маємо підстави припускати, що автори цих перекладів працювали автономно один від одного. Результат: *рентабельность в зависимости от размера предприятия* [18, 71, 233], *экономия, обусловленная ростом масштаба производства, эффект масштаба* (*снижение долговременных средних издержек производства на единицу продукции*) [17, 113] та *отдача от масштаба* [6, 97 – 98]. Незалежний від вказаних джерел переклад з німецької мови українською пропонує свій обґрунтований варіант *факторовіддача* [15, 280 – 286]. Цілком ймовірний переклад фахової літератури ЕН з російської мови українською може породити кальки із згаданих вище запропонованих російськомовних варіантів, наслідком чого може стати синонімічний ряд в українській мові. Щодо німецької фахової мови ЕН, то в наявності синонімічний ряд, в якому маємо англомовне вкраплення: *Skalenerträge, Niveaugrenzprodukte, Returns to Scale* [16, 720]. Мусимо, однак, висловити одне застереження: згідно із згадуваним вище німецько-російським словником за редакцією Ренате Ратмайр термін *Skalenerträge* [18, 233] є синонімом термінові *Economies of Scale – рентабельность в зависимости от размера предприятия* [18, 71] або – *экономия, обусловленная ростом масштаба производства, эффект масштаба* (*снижение долговременных средних издержек производства на единицу продукции*) [17, 113]. Однак, це не узгоджується з тлумаченнями даних термінів ЕН у німецькомовному фаховому енциклопедичному словнику, укладеному Ґайґантом та ін. [16, 174, 720]. Неточності такого рівня не мають права на появу в словниках будь-якого рівня, оскільки користувач схильний черпати інформацію із словника як довіреного джерела. Коли це стосується термінології, то вимоги повинні бути якнайвищими, оскільки використовувана недостовірна інформація породжує ланцюг "вірусів", наслідки яких можуть стати непередбачувано негативними.

Висновки. Отримані нами результати аналізу свідчать не просто про наявність синонімії серед термінів німецьких фахових мов ЕН, але й про їхню помітну поширеність. Це особливо важливо враховувати як у процесі сприйняття німецького фахового тексту з ЕН, так і в процесі підготовки перекладачів, у самій перекладацькій діяльності, в доборі фахової інформації з оригінальних німецькомовних джерел. Явище синонімії у сфері термінології ЕН потрібно обов'язково враховувати в лексикографічній роботі, зокрема в процесі внормування та стандартування терміносистеми. Помітне багатство німецькомовної термінології ЕН синонімами, що з огляду вимог до термінів

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

виглядає не зовсім позитивно, можна з користю використати для розбудови українськомовної терміносистеми ЕН, яка на сьогоднішньому етапі розвитку, як наслідок несприятливих історичних обставини розвитку української мови, потребує задіяння досвіду інших фахових мов.

1. Брагина А.А. Лексика языка и культура страны. – М.: Русский язык, 1981. – 176 с.

2. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов // Исследования по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С. 55 – 56.

3. Даниленко В.П. О терминологическом словообразовании // В.Я. – 1973. – № 4. – С. 76 – 85.

4. Дубичинский В.В. Интернациональные омонимы, паронимы, антонимы и синонимы в русском языке: Методические рекомендации. – Харьков: ХПИ, 1991. – 34 с.

5. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – Київ Видавничий дім "КМ Academia" 2000. – 218 с.

6. Емцов Р.Г., Алгеброва И.М., Леонова Т.Г. Макроэкономика. Пер. с анг. – М. 1994. – 398 с.

7. Іваницький Р.В. Елімінація синонімії в термінографічній діяльності // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Германська філологія. – Чернівці, 1996. – Вип. І. – С. 94 – 100.

8. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). – Львов: Вища школа, 1988. – 162 с.

9. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1989. – 104 с.

10. Лотте Д.С. Образование системы научно-технической терминологии // Известия АН СССР. – М., 1948. – № 5 – 855 с.

11. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1961. – 160 с.

12. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Вид-во "СВІТ", 1994. – 216 с.

13. Ткачева Л.Б. Основные закономерности английской терминологии. – Томск: Изд-во Томского университета, 1987. – 200 с.

14. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974. – 206 с.

15. Шевців Р.Б. З проблем перекладу новітньої політекономічної німецькомовної термінології українською мовою. // Романтизм у культурній генезі // Матеріали міжнародної наукової конференції "Німецький романтизм і європейська культура XX століття". – Дрогобич: "ВИМІР", 1998. С. 280 – 286.

16. Lexikon der Volkswirtschaft /Geigant/ Haslinger/Sobotka/Westphal. – 6., neubearb. und erw. Aufl. – Landsberg/Lech: Verl. Moderne Industrie, 1994. – S. 1033.

17. Nikiforowa, Anna S.: Wörterbuch Wirtschaftsrussisch: Schule für das internationale Business; deutsch/russisch/Anna Semjonowna Nikiforowa. – 1. Aufl. – Berlin: Cornelsen Girardet, 1993. 494 s.

18. Rathmayr, Renate: PONS-Fachwörterbuch Marktwirtschaft: Deutsch-Russisch/von Renate Rathmayr. Unter Mitarb. von Ruth Berg (Übers.)... – 1.Aufl. – Stuttgart; Dresden: Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1993. 293 s.

19. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. – Wien: International Information Centre for Terminology (Infoterm), 1985. – 214 s.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2010

Джерела мудрості

"Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика, барви буття, сучасна художня, інтелектуальна і мислительська діяльність народу".

Олександр Олесь
поет

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com